

ПЕДАНТИЧНОСТ ИЛИ МАНИПУЛАЦИЯ? ПО ПОВОД „РЕЦЕНЗИЯТА“ НА ГЕОРГИ ДАСКАЛОВ

Публикувана преди около година моя студия по въпроса за славяноезичните политемигранти от Гръцката гражданска война¹ предизвика остра реакция от страна на проф. д.и.н. Георги Даскалов, намерила място едновременно в списание *Македонски преглед* и на сайта *Анамнезис*². С характерния си полемичен тон, проф. Даскалов громи на двайсетина страници също толкова пространния ми текст, окачествявайки ме като *„един доморасъл последовател на Стоян Новакович и Йован Цвиич“*. Формулираната от него диагноза на моята личност е безпощадна: *„Неговият опит за превъплъщение в историк, езиковед и социолог го изправят пред непреодолими препятствия, в основите на които стои незнанието и дилетантщината. Амбицията му да се експонира като „разкрепостен“ от балканската действителности „модерномислещ“ автор го е съблзнила да впрегне каруцата пред коня и да търси аргументи в*

1 Чавдар Маринов, *„Егейците и българската политика на национална идентичност“* в: Александър Кьосев (съст.), *Подвижните Балкани. Изследвания на проекта NEXUS (2000-2003)*, София: Просвета, 2009.

2 Георги Даскалов, *„За един доморасъл последовател на Стоян Новакович и Йован Цвиич“*, достъпно на http://anamnesis.info/fonts/versiq.1.3/journal/flash_journal/broi11-Daskalov_recenzia/Daskalov_recenzia.html. Всички отправки към Георги Даскалов в настоящия текст, за които не е посочен източник в бележка под линия, се отнасят до тази „рецензия“.

защита на своята предварително подбрана и по същество антибългарска теза. Това го е довело до интелектуална кома в напъните му да я аргументира³. Както се вижда, професорът не е скъперник в областта на персоналните нападки, но това е добре известно не от вчера: същият му размах роди бисери на полемичната стилистика като статията „Историята на „македонците“ от Егейска Македония в преднамереното антибългарско тресавище на Р. Кирязовски“ (*sic!*)³.

Противно на (вероятно) очакваното обаче, веднага ще призная, че „разнищената“ ми студия не е лишена от недостатъци. Те не са непременно онези, които си представя проф. Даскалов: днес например бих бил повнимателен в анализа на писмата на бежанци във втората част на текста, без при това да се отказвам от общите изводи относно националната идентичност на авторите. Георги Даскалов е същевременно прав, че статията „остаря“ преди излизането си. Текстът беше даден за печат през 2004 г., т.е. хронологически преди двете книги на проф. Даскалов относно политемигрантите от Гръцката гражданска война в България⁴. За съжаление,

3 Излязла в *Исторически преглед*, 2000 / 3-4. Академичното списание услужливо е предложило и резюме на английски, в което заглавието е предадено буквално, въпреки че текст с подобен наслов, напомнящ ленинската и сталинска дискредитационна реторика, би предизвикал по-скоро изумление, отколкото научен интерес в академична среда в чужбина.

4 Георги Даскалов, *Между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и ниҳилизма на София*, София: МНИ, 2007; Същият, *Гръцката политемиграция в България 1946-1989*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2008. Макар в бележка под линия да цитира и студия на Вемунд Арбаке, проф. Даскалов е видимо недоволен, че собствените му

не съм имал възможност да дообработвам и актуализирам статията си до момента на нейното отпечатване, както съветва проф. Даскалов⁵. На второ място, трябва да се има предвид също така, че текстът, поместен в сборника *Подвижните Балкани*, е превод от английски. Макар при „самопревеждането“ си да се опитам да сверя всички цитати от български с оригиналите, вероятно в някои моменти съм допуснал по-слаби или по-силни от подходящите изрази (като „сблъсъците“ между егейци и гърци на мястото на *conflicts*). На трето място, двайсетте страници под въпрос представляват силно „компресиран“ вариант на разработката ми за проекта НЕКСУС *Aegean Macedonians. Identity Politics, Political Activism, Refugee Memories*, която наброяваше около деветдесет страници, без интервал между редовете. При такова съкращаване

трудове не са взети под внимание. При критичното разглеждане на текста ми, той реферира изключително към себе си, макар понякога да възпроизвежда данни от други автори. Най-новата монография по въпроса е на Катерина Тσέκου, *Προσφυγινώς διαμένοντες... Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες στη Λαϊκή Δημοκρατία της Βουλγαρίας (1948-1982)*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2010.

5 Публикуването на текстовете от проекта НЕКСУС наистина се забави около шест години по неясни за мен причини. Междувременно нито аз, нито други автори от сборника, с които съм разговарял, сме имали информация за съдбата на статиите: нещо повече, дълго време бяхме убедени, че те няма да излязат. Това е и досега случаят с англоезичните версии, предадени пак през 2004 г. На определен етап, колеги от проекта споделяха опасението ми, че текстовете са остарели и в този си вид няма особен смисъл да видят бял свят. Най-неочаквано през февруари 2010 г. разбрах, че сборникът е отпечатан. Попитах по мейл съставителя дали действително е така – той потвърди и ме покани на представяне в Ректората на СУ. Не съм получавал от издателите никакви предпечатни версии, които бих могъл да допълня и евентуално да поправа.

няма как да не се изгубят определени детайли - сега дидактично размахвани от проф. Даскалов -, няма как да не се огрубят редица моменти, няма как цялостното изложение да не се схематизира. Вярвам, че всеки пишещ се е сблъсквал в своите занимания с подобен проблем. Както обаче ще покажа, редица обвинения в „непознаване“ на материята, отправени от Георги Даскалов, не издържат, ако се вземе предвид първоначалната разработка⁶.

Същевременно не разбирам на какво основание Георги Даскалов си позволява да внушава, че „*Прокараната от други пъртина го е ориентирало в изворовата база и освободило от трудоемката издирвателска работа...*“ - т.е. че едва ли не съм му откраднал документите. Както всеки може да се убеди от първоначалната ми работа за НЕКСУС, в нея са мобилизирани десетки архивни източници, които все още не бяха въведени в обращение от проф. Даскалов⁷. Позволявам си да считам, че въпросният материал е достатъчен, за да опровергае както манипулативното по същество внушение на Георги Даскалов, така и дежурното в подобни случаи обвинение

6 За целите на настоящото изложение качвам отново на интернет материала (файл AEGEANS.doc), който иначе представлява по-скоро огромна чернова, отколкото завършен текст, и по тази причина не става за цитиране (а също и поради нередактирания си английски): <http://www.sendspace.com/file/pl0e2n>.

7 При наличие на съмнения относно хронологическата последователност на моето изследване спрямо излезлите през 2007 и 2008 г. монографии на Георги Даскалов, мога да предоставя на най-заинтересуваните файла AEGEANS.doc на моя компютър: датата на последна промяна на документа е 22 декември 2003 г.

от български историци, формулирано по най-лапидарен начин от участника във форума на Анамнезис VKOLEV: „Г. Даскалов показва, как в основата на всичко стоят изворите и даваната от тях информация. Поднасянето е вече втори етап, към който е опасно да прибегнеш, без да си преминал изцяло първия”⁸. Всъщност с Георги Даскалов сме чели едни и същи документи – което явно не пречи интерпретациите да са различни – и натякването „той не познава изворите” е поне толкова неоснователно, колкото и (противоречащата му) претенция на Георги Даскалов, че съм заимствал от него същата информация.

8 <http://www.anamnesis.info/forum/index.php?topic=16.45>. VKOLEV продължава с упрек в „постмодернизъм” („Хубаво е да си постмодерен, обаче това върши малко работа в нашата наука”), също дежурен спрямо „хора извън колегията”, и с тривиални клишета („Познанието носи печал...”). Не схващам обаче с какво моят текст си заслужи окачествяването като „постмодерен”? Ако, разбира се, не става дума просто за провокация от страна на VKOLEV, за да се получи „дискусия” във форума. Ако някои от авторите в сборника действително използват твърде софистицирана методологическа рамка и стигат например до Пловдив през XIX в., тръгвайки (не съвсем убедително) от Фуко и други водещи съвременни мислители, моята понятийна база е повече от скромна. Най-екзотичните за българския контекст изследователи, които съм цитирал, са трима (по никакъв начин не „постмодерни”) антрополози, от които един (Лииса Малки) е специалист по бежанци, а останалите двама (Кийт Браун и Миладина Монова) са изследвали тъкмо егейските бежанци. Изглежда „постмодернистите” трябва да са македонският историк (по произход егеец) Ристо Кирязовски и... самият Георги Даскалов, защото повече референции към автори няма. Всъщност за всеки западноевропейски историк моят подход би минал за твърде традиционен, позитивистичен и „сухарски”. Показателен за нечувствителността на „родни” историци към всичко идващо „отвън” е фактът, че той може да им изглежда „постмодерен”: оставям съвсем настрана самодоволното невежество, крещящо зад тази квалификация.

Нещо повече: материалът ми за НЕКСУС престоя година-две, ако не и повече, на сайта на Центъра за академични изследвания в София (www.cas.bg)⁹. Така практически всеки имаше достъп до позоваванията на ЦДА в бележките ми под линия: може би пък аз бих могъл да обвиня проф. Даскалов, че е преписал от мен номерата на архивните единици? Допускам, че не чете английски, но такава езикова компетенция не е нужна за номерата на документите. Впрочем, отдавна бях предупреден от негови колеги, че тази разработка е „попаднала в полезрението му“, така че можеше да не си измисля въвеждащата история за това как се бил „изненадал“¹⁰.

9 Понастоящем на сайта на ЦАИ е достъпна единствено съкратената англоезична версия *Aegean Macedonians and the Bulgarian Identity Politics*, CAS Working Paper Series, Issue 1, Sofia: Centre for Advanced Study, 2007.

10 „Бяхме приятно изненадани, че един от материалите се отнася до бежанския проблем, свързан с Гражданската война в Гърция (1946-1949 г.). За съжаление още при първия прочит позитивизмът (sic!) ни се охлади.“ В тази връзка и една периферна поправка: за разлика от сборника, издаден от доц. Александър Кьосев, проектът НЕКСУС не е бил финансиран от „Отворено общество“. В изданието има точна информация за спонсорите. Натъртвайки на два пъти, че става дума за проект на „Отворено общество“, проф. Даскалов явно иска да внуши, че зад него стоят „антинационални“ сили, платили по-специално за моя „антибългарски“ текст. Противно на неговото впечатление обаче, общият патос на НЕКСУС беше по-скоро национално-еманципаторски. Директно вдъхновен от деконструирането на „балканизма“ от страна на колега на проф. Даскалов – историчката Мария Тодорова (научен консултант на проекта) –, НЕКСУС си поставяше за цел да предложи позитивен образ на Балканите или най-малкото да „нормализира говоренето“ за тях. Моята разработка наистина не допринасяше особено за лъсване имиджа на региона. Но съвсем безпочвена е приписаната ми от Георги Даскалов амбиция да

Толкова по повод обстоятелствата, при които беше написана, популяризирана и издадена критикуваната от Георги Даскалов студия. Сега конкретно по фактологическите му забележки.

Първата е, че Гражданската война в Гърция е започнала през 1946 г., а не през 1945. Действително, общоприето е да се смята за нейно начало нападението на участъка в село Литохоро (а не „Литохорио“, както непрекъснато го изписва проф. Даскалов) на 31 март 1946 г. Но това далеч не е единствената датировка на началото на Гръцката гражданска война: например, авторитетният сборник на Баренцен, Ятридис и Смит предлага в самото си заглавие периода 1945-1949 г. (Lars Baerentzen, John Iatrides, Ole Smith (eds.), *Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949*, Copenhagen: Museum Tusculanum Press, 1987). Същата датировка виждаме и в изследвания на гръцки автори – включително в най-важното, посветено на събитията в егейската част на Македония: монографията на Йоанис Кольопулос за Македонския въпрос през периода на Гражданската война¹¹. Същият времеви отрязък се повтаря и в други публикации на гръцки¹². В случая,

се експонирам „като „разкрепостен“ от балканската действителност“: проектът имаше за задача именно да неутрализира, а ла Тодорова, клишетата за „балканската действителност“, „балканския манталитет“, „тъмните Балкани“ и пр.

11 Ιωάννης Κολιόπουλος, *Λεηλασία φρονημάτων, Β', Το Μακεδονικό Ζήτημα στην περίοδο του Εμφυλίου πολέμου (1945-1949) στη Δυτική Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1995.

12 Ο Ελληνικός Στρατός κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949, 3 τόμοι, Αθήνα: ΓΕΣ/ΔΙΣ, 1998; Νίκος Κουλούρης, *Ελληνική βιβλιογραφία του Εμφυλίου πολέμου 1945-1949*, Αθήνα: Φιλίστωρ,

Георги Даскалов е сметнал за задоволително да цитира единствено публикации на македонски и български – една на личния си противник Ристо Кирязовски и едно учебно помагало – и странно защо е пренебрегнал гръцката историография. В увода на изследването си Кольопулос ясно е обяснил защо датировката 1946-1949 г. няма особен смисъл, когато се говори за Егейска Македония¹³. Тази датировка пренебрегва периода т.нар. бял терор (*λευκή τρομοκρατία*) след договора във Варкиза, особено жесток именно в Македония, а що се отнася по-специално до славяноезичното население – остават в сянка важни процеси и събития като създаването на НОФ. Да не говорим, че съществува и датировката 1943-1949 г. – т.е. счита се, че първата фаза на гражданския конфликт в Гърция започва по време на окупацията, със стълкновенията между ЕЛАС и организациите на дясната съпротива¹⁴.

2000; Ηλίας Νικολακόπουλος, Άλκης Ρήγος, Γρηγόρης Ψαλιδάς (επιμ.), *Ο Εμφύλιος πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2002.

13 Критика на същата датировка и в издадената от него и Танос Веремис история на модерна Гърция: John Koliopoulos, Thanos Veremis, *Greece: the Modern Sequel. From 1821 to the Present*, London: Hurst, 2002, p. 70.

14 Dominique Eudes, *Les Kapetanios. La Guerre civile grecque de 1943 a 1949*, Paris: Fayard, 1970; Evangelos Kofos, *The Impact of the Macedonian Question on Civil Conflict in Greece (1943-1949)*, Athens: Hellenic Foundation For Defence and Foreign Policy, 1989; Andrew Rossos, "Incompatible Allies: Greek Communism and Macedonian Nationalism in the Civil War in Greece 1943-1949", *The Journal of Modern History*, 69, 1997 / 3; Στάθης Καλύβας, "Εμφύλιος Πόλεμος (1943-1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο", *Επιστήμη και κοινωνία*, 11, 2003. При някои автори периодът се разширява до 1950 г.: David Close (ed.), *The Greek*

Като всяка периодизация, и тази на Гръцката гражданска война е предмет на дебати: в някои изследвания дори се говори за „мита Литохоро“¹⁵. Моята референция към 1945 г. беше продиктувана от споменаването по-нататък в текста на преселенията от Егейска Македония в България и трансфера на бежанците в Югославия, станали през същата година. Приемам все пак, че придържането към стандартната датировка на Гръцката гражданска война „от Литохоро насетне“ би било по-разумно, тъй като би ми спестило настоящите обяснения. Пак по повод тези бежанци проф. Даскалов отправя критики в непълнота на представянето: че не съм правел разлика между преселвания до 25 октомври 1944 г. и след това; че изселниците не били само от Сярско и Драмско, но и от Демирхисарско, Зиляховско и Кавалско, и пр. Вероятно, за да си нямам проблеми с проф. Даскалов, е трябвало и да изброя едно по едно селата и градовете, откъдето идват, но съгласете се, че на двацет страници текст (шестнайсет без бележките), от който само една част се занимава с фактология, а и цялостно е посветен на друг проблем, това няма как да стане. На всичкото отгоре в случая става дума за географски разграничения, приети в българската историческа литература, но не непременно в Гърция („Демирхисарско“ и „Зиляховско“ са част от Серския ном) и лишени от смисъл в текст, който беше писан за

Civil War 1943-1950. Studies of Polarization, London/New York: Routledge, 1993.

15 Ole Smith, "Self-Defence and Communist Policy 1945-1947" in: Baerentzen, Iatrides, Smith (eds.), *Ibid.* p. 170.

по-широка международна публика.

Георги Даскалов настоява, че същите бежанци били с категорично изразено българско самосъзнание и че аз не знам това, не познавам и „горещото им желание да се завърнат в България“ и т.н. Да напомня все пак, че по въпроса съм цитирал собствените му произведения, а в по-пространната НЕКСУС-разработка и работата на Добрин Мичев *Македонският въпрос и българо-югославските отношения 9 септември 1944-1949 г.*, така че може би съм прочел и сведенията за българското им самоопределение. Не че няма и изключения, дори сред този контингент бежанци: най-малкото хора, които впоследствие развиват македонско самосъзнание¹⁶. Що се отнася до тяхното изселване от България в Югославия през лятото на 1945 г., Георги Даскалов се хваща за израза ми „определени споразумения“, за да обясни, че нямало подписан документ между София и Белград за това, но пък имало писмено предложение на югославското правителство, пък и „положителен отклик“

16 Например, Нечо Нечев от село Волак, Драмско, живущ през 1955 г. в Чирчик, Узбекистан, се самоопределя като македонец: ЦДА, ф. 16, оп. 32, а.е. 503, л. 69. През есента на 1944 г. той идва в България и дори постъпва като доброволец в българската армия. След края на войната на 9 май 1945 г. живее в Неврокопско, откъдето през същата година е изселен в Югославия, в град Велес. През 1947-1949 г. е мобилизиран в ДАГ и участва в Гръцката гражданска война. Жена му и двете му деца остават в Югославия и той моли партийното ръководство да му позволи да се засели със семейството си в България, където имат роднини. Вж. и интервютата с бежанци, пребивавали във Войводина, при Miladina Monova, *Parcours d'exil, récits de non-retour. Les Egéens en République de Macédoine*, Thèse de doctorat, EHESS, Paris, 2002 (напр. стр. 229-232).

на българската страна... Съжалявам, но не разбирам какво променя всичко това. „Невярно“ било и, че са прехвърлени във Войводина и Македония, защото първо били пратени в Македония, а после във Войводина. Какво е „невярното“ в крайна сметка? Иначе съм съгласен, че последователността е такава (донякъде е и логично да е такава), но цялата тази педантика за *две* изречения в моя текст, в които съм се опитал по възможно най-сбит начин да предам факти, които не са в центъра на изследването, ми се струва – с извинение – излишна.

Следва обвинение в „неинформираност“, защото не съм се произнесъл категорично дали извеждането на огромен брой деца от Гърция по време на Гражданската война е „евакуация“ (левичарската/комунистическа интерпретация) или „отвлечане“ (гледище на гръцката десница). Проф. Даскалов приема първата и цитира в потвърждение доклад на ООН, в който се посочвало съгласието на родителите с акцията. Аз обаче не съм си поставял за задача да анализирам мотивите на ГКП за преселването на децата. Със сигурност те са изведени от зона, която е риск за живота и здравето им, и много родители вероятно са били съгласни. Но, отново с извинение, категоричният извод на проф. Даскалов е наивен и се базира именно на неинформираност. Ако познаваше документално подплатената гръцка историография по въпроса, щеше да е наясно, че извеждането на децата е и тактика от страна на гръцките комунисти за мобилизиране на родителите – по-специално на майките. Това е ясно показано и в

най-новата монография, посветена на Демократичната армия на Гърция¹⁷.

Настоявайки, че „конкретната материя е „тера инкогнита“ за Маринов“, Георги Даскалов атакува мое „самоуверено“ и „безпардонно“ обвинение, че българското партийно ръководство не разрешило образуването на политическа организация на бежанците от Гърция, и посочва множество институции на същите (Комитет на гръцките бежанци, организации на ГКП, информационно бюро „Елас прес“, редколегия на вестник *Лефтерия* и т.н.). Всъщност част от тези институции плюс някои други (организация на офицерите, на жените и пр.) са споменати в първоначалния ми несъкратен материал за НЕКСУС, така че вероятно познавам нещо и от „конкретната материя“. Наистина при съкращаването съм отрязал тези подробности и, в резултат, съм предал некоректно проблема за който става дума: преди създаването на ДОМЕ през 1961 г., българското партийно-държавно ръководство действително не приема създаването на масова организация на гръцките политемигранти. В решение на Политбюро на ЦК на БКП от 8 юни 1954 г., отнасящо се до емигрантите от Югославия, Гърция и Турция, се определя като „нецелесъобразно“

¹⁷ Νίκος Μαραντζίδης, *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας 1946-1949*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010. Към рисковете на военните действия и глада, сред мотивите на ГКП трябва да се добави и системата от детски лагери (*Παιδοπόλεις*), организирана през 1947 г. от кралица Фредерика с цел идеологическа обработка на деца от зоните на конфликта и осигуряване лоялността на родителите (на тези от тях, които имат такива). По различни начини и ГКП, и властта в Атина използват децата, за да привлекат майките и бащите на своя страна.

създаването на отделна масова организация на тези от Гърция - въпрос, който бил поставян „вече няколко пъти от досегашното гръцко партийно ръководство“¹⁸. Очевидно българските ръководители се стремят да предотвратят образуването на „държава в държавата“, както, възприемайки тяхната собствена реторика, отбелязва Георги Даскалов, отправяйки упреци срещу гърците.

Изведнъж проф. Даскалов обръща внимание на начина на предаване на някои наименования в текста ми, влизайки направо в ролята на езиков редактор. Приемам напълно корекцията на епитета „демократическа“ като „демократична“ в названията на ДОМЕ и на ДАГ - грешка със сигурност от „изключителни“ мащаби. Със същия настървен тон е поправено разчитането на ЕВОП като Комитет за помощ на децата на Комитет за помощ на детето – отново „фатална“ неточност. Създадената през 1952 г. организация „Илинден“ не била „славяно-македонска“, а „националнореволуционна“: като източник е цитиран починалият опонент на проф. Даскалов Ристо Кирязовски. Ако трябва да сме съвсем точни обаче, същата се нарича *„Народноосвободителна Организация на славяномакедонците от Егей „Илинден“*: в ЦДА са запазени писма от централното ѝ ръководство, където тя е титулувана именно така¹⁹. Но букваядството на проф. Даскалов отива и в съвсем абсурдни посоки. Той ме упреква например, че *„Сдружението на децата-*

18 ЦДА, ф. 16, оп. 6, а.е. 2191, л. 6.

19 ЦДА, ф. 141, оп. 5, а.е. 18, л. 2.

бегълци в БЮРМ е представено невярно като Сдружение на децата бежанци". Съжалявам, но на български думата „беглец“ има съвсем различен смисъл от „бежанец“, и това, че на македонски названието е „деца бегалци“, не означава, че смисълът на въпросния термин съвпада с този на българския „бегълци“.

Тук идват и някои направо смехотворни „поправки“. Според проф. Даскалов, преподавател по Съвременна история на Гърция²⁰, не било прецизно ДАГ да се нарича комунистическа армия, „тъй като ГКП е подкрепена във вътрешногръцкия конфликт от други политически сили“. Ако беше чел сериозни проучвания на гръцки автори по въпроса за ДАГ – като цитираната от мен по-горе монография на Никос Марандзидис – щеше да е наясно до каква степен ДАГ е именно комунистическа армия, т.е. войска под тоталното ръководство на комунистическата партия, която въвежда в нея типично сталинистки методи на контрол и дисциплина. Една студия на Марандзидис по същия проблем неслучайно е озаглавена „Демократичната армия на Гърция 1946-1949: въоръженото общество на ГКП“²¹. Ако през предишния рунд на гражданския конфликт по време на чуждата окупация, ЕЛАС не може да бъде окачествена само като комунистическа, това не е случаят на ДАГ. Всъщност след т.нар. *Декемвриана 1944-1945* г. съществена част от лявонастроената

20 Според сайта на Историческия факултет на СУ: <http://www.clio.uni-sofia.bg/BG/k-viz-daskalov.html>.

21 Νίκος Μαραντζίδης, "Ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας 1946-1949: Η ένοπλη κοινωvία του ΚΚΕ", Βασίλης Γούναρης, Στάθης Καλύβας, Ιωάννης Στεφανίδης (επιμ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι. Μακεδονία, Ερυθύλιος, Κύπρος*, Αθήνα: Πατάκη, 2010.

гръцка общественост оттегля подкрепата си за ГКП; това донякъде обяснява и големия процент негръцко – (славяно) македонско – участие в ДАГ. Да се каже, че ДАГ не била комунистическа, тъй като я подкрепяли и други сили, е горе-долу все едно да се окачестви режимът на Тодор Живков като многопартиен, понеже имало и БЗНС, и ОФ. Но имайки предвид, че по „собствено гръцките“ теми проф. Даскалов цитира почти единствено само адресираното към широка публика помагало на Надя Данова и Апостолос Христукудис на български и Шеменков К., *Греция: проблемы современной истории*, Москва, 1987, нелепата му забележка е обяснима.

Съмнението дали въобще преподавателят по Съвременна история на Гърция владее гръцки език се задълбочава при следващата му абсурдна „корекция“: „Гръцкото наименование на с. Зеленич, Леринско, не е Склитро, а Склитрон“. Всъщност не е Склитрон (*Σκλήθρον*), а си е Склитро (*Σκλήθρο*), защото днес географските названия в Гърция са на опростения народен език (димотики), а не на архаичната катаревуса, така че да завършват имената на *Ο*-основа в ср. р. на *-ον*. По същата причина и столицата Атина е Атина (*Αθήνα*), а не в мн.ч. (*Αθήναι*) като на старогръцки и катаревуса²². Като илюстрация на проблема: това е горе-долу все едно някой със същия апломб като на проф. Даскалов

²² Освен в устойчиви изрази като *Νομαρχία Αθηνών*, *Πανεπιστήμιο Αθηνών*, *εκτός Αθηνών*. По същия начин Георги Даскалов е „поправял“ топоними като Нимфео на „Нимфеон“ в „рецензията“ си на книга на Щелиян Щерионов: http://anamnesis.info/fonts/versiq.1.3/journal/flash_journal/broi8-Daskalov/Daskalov.html.

да ви обясни, че е неправилно да казвате „чувствам“, защото е „чувствувам“. Може би просто нямаше смисъл професорът по Съвременна история на Гърция да показва своята липса на елементарни познания по съвременен гръцки език.

Следват няколко атаки срещу датировки в моя текст: посещение в България на делегация на ГКП начело с Апостолос Грозос било през май 1962 г., а не през 1967 г. Заблудата ми явно идва от прочит на цитирания от мен Ристо Кирязовски, но и Георги Даскалов не е прецизен: посещението е през юни, на 13 юни, а не през май, както се вижда от посочената от проф. Даскалов архивна единица²³. Освен това той е възпроизвел грешка в документа, наричайки „Калоянис“ първия секретар на ЦК на ГКП Костас Колиянис²⁴: при цялата си педантичност в критиката на други автори, специалистът по съвременна Гърция – и то точно по ръководената от гръцките комунисти политемиграция от Гражданската война – е допуснал тази досадна грешка. Извеждането на децата от Гърция през 1948 г. не било, според проф. Даскалов, от началото на годината, а от края на февруари и началото на март. Смирено поемам ангажимента да си запиша, че февруари и март се падат не в началото, а сигурно в средата или може би дори в края на годината.

23 Достъпна и на интернет: <http://www.nbu.bg/webs/historyproject/garcia.htm>. Същата грешка и в Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 174.

24 Георги Даскалов, *Българите в Егейска Македония. Мит или реалност*, София: МНИ, 1996, стр. 305; Същият, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 174.

Не било вярно, също така, че през юни 1949 г. били прехвърлени в Югославия 11 хиляди деца. В случая става дума за това, че в този момент има толкова деца в Югославия, а не че тогава са преселени. По въпроса цитирам Ристо Кирязовски, който пък се позовава на документ на ЕВОП. В „рецензията“ си Георги Даскалов не казва колко са децата. В една от монографиите му обаче четем, че от Гърция били евакуирани 17 529 деца, като излиза, че към октомври 1950 г. нито едно не е прехвърлено в Югославия²⁵. При цялото ми уважение, боя се, че това не е реалистично. Всъщност, ако се добавят 11-те хиляди деца, които според Кирязовски са пратени в Югославия, ще се получи като че ли най-често споменаваната (включително от цитираната от проф. Даскалов Фана Мартинова-Буцкова) бройка на „децата бегалци“: около 28 000. Според пък най-новата монография на проф. Даскалов, към лятото на 1950 г., в Югославия имало 9 506 деца от Гърция²⁶. Във всеки случай картината е динамична: деца са прехвърляни от Югославия, както и от България, в другите източноевропейски страни, така че в някакъв предишен момент може да са били повече. Не виждам основания за рязката забележка на Георги Даскалов.

Следващият залп: не било вярно, че от 1958 г. гръцките политемигранти можели да постъпват в БКП, защото тази възможност им била дадена още от 1952 г. Обаче аз не съм твърдял, че те се приемат в БКП едва

25 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 129.

26 Даскалов, *Гръцката политемиграция...*, стр. 200.

от 1958 г.: в пълния вариант на текста ми за НЕКСУС се посочва, че това започва тъкмо през 1952 г. В случая се имаше предвид партийното решение от 1958 г. за приемане на членове гръцки политемигранти без задължението да имат българско гражданство²⁷. Преди това изискването да имат такова затруднява даването им на членство в БКП.

Според Георги Даскалов, чрез изписването на личните имена съм внасял „колебание за народността на някои личности“. Лидерът на организацията „Илинден“ не се казвал Пандо Вайнас, а Пандо Войнов и не бил грък. Първо, името Пандо Вайнас (Панделис Вайнас) фигурира в документите, цитирани от мен. Второ, не разбирам на какво основание Георги Даскалов претендира, че Вайнас е Войнов и не бил грък. Освен, че същият – според студенти на проф. Даскалов – се самоопределя като грък²⁸, той, макар и да е от Леринско, има гръцки произход. Известният му баща македономах – Григориос Вайнас – е неслучайно наричан *ο καπετάν Αγραφιώτης*: фамилията е по произход от областта Аграфа, Южен Пинд²⁹. От тази гледна точка, следващият случай,

27 Вж. ЦДА, ф. 16, оп. 6, а.е. 5679.

28 Калин Андреев, „Как прекарахте лятото?“, Или исторически интервюта с емигранти, дошли в България след края на Гръцката гражданска война (1946-1949 г.), http://anamnesis.info/broi2/Kalin_Andreev.php#4.

29 Куриозният случай на Панделис Вайнас – син на македономах по произход аграфиот, водач на „славяно-македонците“ в емиграция, направил кариера в българската армия – е познат в Гърция: Βασίλης Γούναρης, „ΕΑΜοβούλγαροι και Μακεδονομάχοι: ιδεολογικές και άλλες βεντέτες στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου“ в: *Ο Εμφύλιος πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο, Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1949*.

засегнат от проф. Даскалов – на Костас Шаперас – не е толкова различен. Може да не е бил лидер на егейските македонци, но макар и грък по произход, е говорел македонски и е автор на македонски буквар, изработен по поръчка на гръцкото партийно ръководство и използван за обучение на егейците, редом с първата македонска граматика (на Круме Кепески)³⁰. Въпреки особеностите на гръцката фонетика, предал съм фамилията като Шаперас, тъй като същият фигурира под това име в архивните документи, а така е бил известен в качеството си и на прокурор, и на преводач в София. Упреквайки ме, че съм изписал името неточно, самият Георги Даскалов изглежда е забравил, че сам го е предал така в една статия³¹. Освен това Георги Даскалов погрешно предполага, че истинската фамилия е „Саперас“ – както я е написал навсякъде в монографията си за гръцката политемиграция в България. Името на представителя на гръцкото партийно ръководство в София е всъщност *Сиапелас* (Κώστας Σιαπέρας)³²: ако е наистина толкова загрижен за прецизното предаване на личните имена, проф. Даскалов можеше да го провери, преди да поучава погрешно.

Тук идва пак една необяснима забележка:

30 Ристо Кирязовски, *Македонската политичка емиграция од Егејскиот дел на Македонија во источноевропските земји по Втората светска војна*, Скопје: Култура, 1989, стр. 217-218.

31 Георги Даскалов, „Предизвикани размисли за просветното дело и езика на беломорските българи“, *Македонски преглед*, 2006 / 3, стр. 29-30.

32 Спомените му са издадени на гръцки: Κώστας Σιαπέρας, *Μυστικοί δρόμοι του Δημοκρατικού Στρατού. Από τη Βάρκιζα στο Μπούλκες*, Αθήνα: Γλάρος, 1990.

„Произволно и извън македонската езикова норма е изписано малкото име на Г. Донеvски, лидер на Сдружението на децата-бегълци от Егейска Македония в БЮРМ“. В текста ми той фигурира като Гьорги: интересно как, следвайки македонската езикова норма, трябваше да изпиша Гьорги, след като на български не съществува знак за дорсопалатално Г? Откога пък и такава загриженост у проф. Даскалов за македонската езикова норма?

Атаката срещу моята непрецизност продължава с уточнение, че в България през 1949 г. се прехвърлила не цялата VI-та дивизия на ДАГ, а само част от нея. Съжалявам, но нито моята работа за проекта НЕКСУС, нито двайсетината страници, публикувани в сборника *Подвижните Балкани*, са имали за тема историята на Гръцката гражданска война и/или изтеглянето на ДАГ. Затова и не съм си поставял въпроса дали цялата Шеста дивизия минала през България, три четвърти от нея, две трети от нея, половината или една четвърт. По такива контекстуални въпроси съм се доверявал на вторична литература, често цитирана и от Георги Даскалов, както и на произведенията на самия Георги Даскалов.

Същият твърди, че славяноезични политемигранти не били допускани в БНА – факт, който трябвало да уточня. Интересно как става това, след като Пандо Вайнас – българин, според проф. Даскалов – достига чин генерал в българската армия? Не мисля, че по тази тема проф. Даскалов е доказал наличието на дискриминация – в полза на „етническите гърци“. Напълно е възможно

повечето или всички, направили кариера в армията, да са гърци, но това е по-скоро резултат на калкулации от страна на гръцкото партийно ръководство, както показва самият Георги Даскалов³³.

Пак според същия съм създал превратно впечатление, че преселените в България бежанци били настанявани в села, без да имат възможност да се заселят в големи градове и да работят в индустрията. Той сочи в подкрепа на противното една ранна статистика (от 1950 г.). Но аз никъде не съм твърдял, че бежанците са пращани изключително в села и смятам, че тук проф. Даскалов манипулира текста ми. Става дума за проблем от края на 50-те години насетне, описан в докладна записка на зав. отдел „Външна политика и международни връзки“ на ЦК на БКП, цитирана и от Георги Даскалов: *желаещите да се установят в България егейци, трябвало да посочат близки, които могат да им осигурят жилище, или да декларират, че са съгласни да работят в селското стопанство, където „въпросът за жилище е по-лек“*³⁴. Както посочва проф. Даскалов, *преразказвайки документа, „Въпреки че са приели условието да работят в селското стопанство, те бързо напускат селата, в които са настанени и се отправят към големите градове, където жилищният проблем е твърде „остър“*³⁵. В отчет за работата на Славянския комитет от 1970 г. се говори за същия проблем: на желаещите се казвало, че могат да живеят във всички градове освен

33 Даскалов, *Гръцката политемиграция...*, стр. 142.

34 ЦДА, ф. 16, оп. 6, а.е. 4291, л. 24.

35 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 162.

София, Варна и Пловдив; Министерството на труда и социалните грижи често било неподготвено да им осигури жилища в желаните от тях селища; „в повечето случаи ги изпращаме в села“, а „това са хора от големи европейски градове“, с професионална квалификация³⁶. За подобни оплаквания и недоволства става дума. По никакъв начин обаче не съм твърдял, че емигрантите масово живеят в села.

Също така „превратно“, според проф. Даскалов, съм засегнал въпроса за изпращането на „Титовите агенти“ сред емигрантите в „Белене“: то не било дело на българските власти „в сътрудничество“ с гръцката страна, а на гръцката страна в сътрудничество с българските власти. Така да е, но имайки предвид, че в същия момент последните също се разправят с „Титовите агенти“ в своите редици, не виждам какво променя това³⁷.

Вадейки генерален извод за „оскъдните или липсващи познания на Маринов“, проф. Даскалов започва да чете обичайния урок за „историческата истина“ за националността на „нашите сънародници“ от Егейска Македония, атакувайки термини като „славяноезични политемигранти“, „славяноезично

36 Отчетът е достъпен в НА-БАН, ф. 88, оп. 3, а.е. 58 - вж. л. 20. Вж. и писмо от ДОМЕ от 1966 г. относно оплакванията на емигранти, настанени в села: ЦДА, ф. 16, оп. 8, а.е. 7338.

37 Впрочем, ако в случая на репресираните гърци, проф. Даскалов стоварва категорично вината върху гръцкото партийно ръководство, той не изглежда толкова категоричен по отношение на въдворените в ТВО „наши сънародници“: Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 72-73. Заслугата за тяхната съдба „най-вероятно“ била на гръцкото ръководство, но така или иначе „българските власти се отнасят с недоверие“ към тях.

население", „славяноезични бежанци", използвани от мен³⁸. Послужих си с тези и подобни етикети не защото смятам, че „говорят на някакъв неопределен според него славянски език" или защото съм съгласен с гръцкия постулат за т.нар. „славофони". Разбирам, че елементарната коректност към начините, по които се самоопределят повечето от тези хора, е чужда на проф. Даскалов, който вкупом ги етикетира като „българи от Егейска Македония". Истината е, че повечето бежанци от Гръцката гражданска война, които не говорят гръцки като майчин език, се самоопределят като македонци или „славяно-македонци", независимо дали на някого му харесва това или не. Също така е истина, че някои се считат за българи – те са обилно цитирани от проф. Даскалов, а впрочем и в моя „антибългарски" текст. Именно за да не използвам едното или другото название, което би приписало на мнозина от тях идентичност, която те нямат, използвах най-неутралния възможен термин. С това не съм се „превъплъщавал" в езиковед, с каквото впечатление е останал Георги Даскалов: предпочитам да не формулирам съждения относно „националността" на диалекти.

Същевременно, названието „егейци" или „егейски македонци", за което съм също упрекнат, представлява

38 Пътюм е атакуван и терминът „гръкоезични" с аргумент, че лицата от едната група можели да знаят езика на другата. Това е така, но разграничението се основава на майчин език. Признавам обаче, че и в този случай то си остава несигурно и релативно: съществуват дори примери на „етнически гърци", които напр. в Югославия са третираны като „македонци", и в крайна сметка приемат да живеят като такива.

колективно самоопределение, което мнозина от тях развиват – като саморазграничение от „вардарските“ македонци³⁹. Окачествяването им като „македонски бежанци“, при цялата многозначност на понятието „македонски“, е също приближение към техните собствени категоризации. Ясно е, че някой винаги ще е недоволен от един или друг термин. Впрочем, днешните македонски националисти биха възроптали срещу обозначението „славяноезични“ точно толкова, колкото и проф. Даскалов. Систематично определяйки ги като „българи“, последният всъщност използва най-неадекватното към самосъзнанието на мнозинството термин.

За да го аргументира, проф. Даскалов естествено се връща към ситуацията през ХІХ в., когато Македония била „твърдина на българското Възраждане“, и към сведения, които говорят за българи в областта. Доколко именно Македония е „твърдина“ на българското Възраждане оставям настрана – всеки може да провери в специализираната литература например колко са „през Възраждането“ произведенията, публикувани

³⁹ Съществуват важни антропологическите изследвания на тази идентичност, непознати на проф. Даскалов: Miladina Monova, *Parcours d'exil, récits de non-retour...*; Същата, "De l'historicité à l'ethnicité : les Egéens ou ces autres Macédoniens", *Balkanologie*, 2001/1-2; Същата, "Македонски идентитети: Историски, политички и социјални димензии на релациите на исклучување/вклучување помеѓу Егејски и Вардарски Македонци во денешна Република Македонија", *Етнолог*, бр.12-13, Скопје, 2009. Впрочем, подзаглавието на книгата на проф. Даскалов *Между реваншизма на Атина... е Егейските бежанци през 40-те - 80-те години на ХХ век*.

на македонски и/или западнобългарски диалекти, спрямо тези на източнобългарски, колко са в областта българските спрямо гръцките училища и пр. Бързам да заявя обаче, че не съм съмнявам най-малко многократно експлоатираните в „родната“ полемична литература и преповторени от проф. Даскалов сведения за българско население в Македония. В свои публикации по теми, свързани с XIX или началото на XX в., съм използвал именно това етническо определение, доколкото то се явява в изворите: така че нямаше нужда от лекцията.

През критиките на проф. Даскалов обаче пак прозира колко схематични са познанията му върху гръцкия контекст – който иначе се предполага да преподава на студенти. Павлос Мелас, квалифициран като „протоагонист“ (*sic!*)⁴⁰, се явява с дежурното за българската полемична книжнина клише: приписваните му думи „Българин да не остане!“. Какво ли би казал обаче проф. Даскалов за факта, че в писма към жена си Наталия същият определя славяноговорещите в Македония като „македонци“, без никакви епитети⁴¹? Всъщност, гръцките националисти от началото на миналия век не считат непременно въпросното население за българско.

40 Може би се има предвид „протагонист“ (*πρωταγωνιστής*). В интервю от 1999 г. Георги Даскалов е определил Павлос Мелас и като „критянин“: „Първият геноцид на Балканите през XX век е срещу българите в Гърция“, *Македония*, брой 20, 19 май 1999 г., http://www.promacedonia.org/v_mak/1999/mak20_2_9.html.

Как атинянинът Мелас, роден в Марсилия, с произход от Северен Епир се е оказал критянин, само проф. Даскалов може да обясни.

41 Натаλία Μελά, Παύλος Μελάς, Αθήναι: Σύλλογος προς Διάδοσιν τών Ελληνικών Γραμμάτων, 1964, σ. 239, 241, 242-43.

Противно на предполагаганата от проф. Даскалов (а и от българската историография въобще) екзегеза на лозунга на Мелас, в гръцкия контекст от онзи момент под „българи в Македония“ се има предвид по-скоро „български пропагандисти“, които „заблуждават“ славофонските македонци, по произход „гърци“⁴². Конвенциите между България и Гърция относно „българите“ и „българското малцинство“. в последната са изключения на фона на публично одобреното говорене за „славяноезични“, „славомакедонци“ и дори за „македонци“, противно на бележката на проф. Даскалов. Гръцкото преброяване от 1928 г. регистрира говорители на „македонославянски език“ (*μακεδονοσλαυική*), да не говорим за епизода с *Абецедар*-а три години по-рано. Т.е. нямаше смисъл проф. Даскалов да навлиза в любимия на македонските му колеги жанр на т.нар. „докази“: винаги могат да се намерят исторически доказателства и за противната теза.

По-сложен е следният въпрос, поставен от проф. Даскалов: наистина през годините на Втората световна война славяноезичните в Егейска Македония проявяват все още политическа активност в комитети и милиции като българи (естествено, онези от тях, които не се считат за гърци). Проф. Даскалов пита: „*Ако докъм 1944*

42 Повече по въпроса: Βασίλης Γούναρης, „Η Μακεδονία των Ελλήνων: Από το Διαφωτισμό έως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο“, Ιωάννης Στεφανίδης, Βλάσης Βλασίδης, Ευάγγελος Κωφός (επιμ.), *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Αθήνα: Πατάκη, 2008; Ιωάννης Κολιόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Το έθνος, η πολιτεία και η κοινωνία των Ελλήνων*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2000, σ. 77-80.

г. въпросното „славяноезично население“ в Егейска Македония като цяло се самоопределя за българско и е третирано като такова от свои и чужди, как така за около пет години то се е трансформирало в македонско, както утвърждава Маринов“. Въпросът не може да бъде решен толкова просто и от толкова предубедена позиция като тази на Георги Даскалов. Първо, видяхме донякъде как стои въпросът с определянето на това население от „чужди“. Второ, очевидно то не става македонско за пет години. Съгласен съм, че в случая трябва да бъдат отчетени т.нар. от Георги Даскалов „попълзновения на ЮКП“, които водят и до създаването на СНОФ още в края на 1943 г. Трябва да бъде отчетена и политиката на ГКП (определена от Георги Даскалов като „националистическа“), тъй като това е партията, която впоследствие през годините на Гражданската война организира политически това население. Със сигурност трябва да бъдат отбелязани и други процеси: изгонването на българската интелигенция от попадналата в Гърция част на Македония, липсата на български училища, съществуването на някаква локална македонска идентичност още от късната османска епоха⁴³ и т.н. и т.н.

Вследствие на тези, а вероятно и на други фактори, през Гръцката гражданска война славяноезичното

43 Данезабравяме, че изначителен процент от славяноезичното население в южната част на географска Македония е било към края на османската епоха патриаршистко. Т.е. част от предците на егейските политемигранти вероятно никога не са се смятали за българи.

население на Егейска Македония се проявява ясно като „македонско“. Тази тенденция се забелязва и от български наблюдатели⁴⁴. Всичко това обаче, съгласете се, нямаше как да влезе в текст от двайсет страници, макар и част от тях да са посветени именно на идентичността на въпросното население⁴⁵. Всъщност последното нещо, което си поставя за цел моята статия, е да доказва, че всички славяноезични бежанци били с македонско национално съзнание. Напротив, съвсем ясно посочвам, че в техните, адресирани години и десетилетия след края на Гръцката гражданска война, писма *„семантичното съдържание на това обозначение (македонци - Ч.М.) изглежда доста по-широко и плаващо, отколкото съвременната македонска национална идентичност. На първо място, то все още не е ексклузивно спрямо други паралелни самоидентификации като „грък“, що се отнася до страната на произход, и „българин“ или „славянин“*,

44 Вж. например докладите на Кръстю Стойчев и Христо Калайджиев от март 1949 г. (в ЦДА, ф. 16, оп. 32, а.е. 37), във връзка с посетен от тях конгрес на македонците в Гърция. „Стар деятел“ от Костурско им заявил, че хората от неговото поколение *„си се чувствахме по-близо до България, по националност българи – македонски българи. Младежта, която расте, си се усеща чисто македонска. Но ние всякогаш сме сметали, че Македония трябва да бъде на македонците, в Балканската федерация...“*. Като „младо“ поколение са определени хората от 35-40-годишна възраст „надолу“ – те „укрепвали“ с македонско национално съзнание.

45 Инструменталното обяснение на Георги Даскалов, че македонското самоопределение на егейците било по-скоро *„политически избор за изтръгване от гръцката прегръдка с подкрепата на титова Югославия“*, отколкото *„действително промяна в дотогавашното национално съзнание на пълнолетните и зрели бежанци“*, ми се струва твърде наивно, за да заслужава коментар.

що се отнася до „народността“⁴⁶. Следват и писма на индивиди, които говорят за себе си като за българи. Тези сведения и заключения неслучайно подразниха македонска публика (включваща и бежанци от Егейска Македония), пред която имах възможност да представя вариант на текста⁴⁷. Манихейското виждане на всяка интерпретация, различна от каноничната, като вражеска пропаганда, е еднакво характерно за Скопие и София: неслучайно изглеждащият на Георги Даскалов като прекалено „македонистки“ текст минава за прекалено „български“ в македонска среда.

За да докаже „тенденциозния“ ми подход, след лекцията за „историческата истина“, проф. Даскалов започва откровено да манипулира моята статия. Сглобявайки различни части от нея, той „показва“, че не е вярна тезата ми за селективност от страна на българските институции, привилегироваща славяноезичните емигранти. В подкрепа на противното, Георги Даскалов цитира данни за броя „наши сънародници“, настанени в България, към март 1950 г., в края на 1951 г. и към октомври 1949 г. Но аз никъде не съм писал, че тенденцията да се привилегирват славяноезичните е от 1949 или от началото на 50-те години. Цитирам решение на Секретариата на ЦК от февруари 1950 г. относно завръщането в България на междувременно

46 Маринов, цит. съч., стр. 364.

47 В рамките на *Journées macédoniennes*, организирани през ноември 2006 г. от катедрата по македонски език и литература на Института за източни езици и цивилизации (INALCO) в Париж. Събитието имаше за тема егейските македонци.

преселените в Югославия бежанци, но в случая не става дума за дискриминативна позиция. Напротив, казвам съвсем директно, че *„политиката на комунистическа България поне в началото не е дискриминативна: гръко- и славяноезични бежанци са едновременно категоризирани като „гръцки политемигранти“ и получават еднакво третиране от страна на държавните власти“*⁴⁸. В случая става дума за феномен от по-късен момент. При това самият Георги Даскалов говори за *„преференциалното отношение на българската държава“* към *„славянската част от гръцката политемиграция“* през 1956 г.⁴⁹.

Проф. Даскалов проявява раздразнение от „кощунствения“ начин, по който съм представил Славянския комитет в София и Съюза на македонските културно-просветни дружества: за него те са *„трансмисия за духовна и физическа връзка с майка България“*, а не казионни организации. В случая имаме идеологическа идентификация на Георги Даскалов с тези две, по същество пропагандистки, организации, която си е негово право: сами по себе си, произведенията на проф. Даскалов и като тези, и като клиширана реторика са типично продължение на специфичната пропагандна наука по Македонския въпрос от Живковия период. Само ще отбележа, че наистина има сведения за егейски бежанци, настанени в други социалистически страни, които търсят контакт със същите организации,

48 Маринов, пак там, стр. 356.

49 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 150. Да се отбележи тук, че изразът „славянска част“ е на самия Георги Даскалов.

както и книги, грамофонни плочи и други материали, разпространявани от тях. Това обаче не означава, че въпросните емигранти са непременно с българско национално самосъзнание – въпреки положителното им отношение към България⁵⁰.

Подминавал съм, пак според проф. Даскалов, „обективния исторически факт, че преобладаващото мнозинство“ от славяноезичните политемигранти „настоятелно искат да се установят в страната ни“. Да се спрем по-подробно на „технологията“ на подобни заключения на Георги Даскалов. Първо, в случая той цитира по абсолютно буквалистички начин оценка на българския посланик в Унгария: в момента, за който става дума, това е „експертът“ по Македонския въпрос Кръстю Стойчев. Т.е. няма никаква критическа работа върху извора: до каква степен това мнение е достоверно, дали по някакви причини не е преувеличено – това не го интересува. Второ, не се взема предвид конкретната ситуация по време (и непосредствено след) Унгарската революция от 1956 г., когато – като „комунистически“ политемигранти – бежанците от Гърция са изложени

50 Например, от Полша през 1950 г. искат освен български книги (включително трудовете на Христо Силянов), речници и вестници, също помощ за издаване на македонски вестник в Згожелец (ЦДА, ф. 299, оп. 1, а.е. 12, л. 39-43, 69, 90); в писмо от 1959 г. егейци от Чехословакия хвалят „братския“ български народ и „слободният социалистички живот во нашиот Пирински край на Македония“ (*sic!* - ЦДА, ф. 299, оп. 3, а.е. 17, л. 1). Получават се искания за материали на македонски в списанието на Славянския комитет, и то от емигранти, готови да приемат български учени, които да им изнесат лекции по Македонския въпрос. Същите учени трябвало обаче да са от „македонски произход“ (ЦДА, ф. 141, оп. 6, а.е. 92, л. 38).

на заплахи и нападения от антисъветски настроените въстаници. В тази обстановка със сигурност мнозина търсят спасение. Трето, въобще не се задава въпросът дали всички, които искат да дойдат в България, имат наистина българско самосъзнание. В действителност съществува голямо количество писма на желаещи да се преселят в страната, които заявяват, че са македонци, гръцки политемигранти, и толкоз. Част от тези писма са цитирани от мен.

Вместо да коментира приведени от мен документи, които сочат, че националното самосъзнание на вече преселените в България егейци е понякога проблем за ангажираните с правилната национална „ориентация“ институции, проф. Даскалов започва да сипе голословни обвинения, че съм представял факти, така както ми било угодно. Всъщност, той чете текста ми, както му е угодно. Не съм внушавал например, че Славянският комитет подменял самосъзнанието на славяноезичните бежанци „срещу пари“, *„срещу цената да бъдат „прогресивно етикирани“ като „българи от Егейска Македония“*. Но иначе, да, наистина Славянският комитет удостоверява „антифашистката дейност“ на бежанците, които „прогресивно“ – в смисъл, с течение на времето – са етикетирани в документацията като „българи от Егейска Македония“⁵¹. Става дума за признаването им като антифашисти – признание, носещо привилегии, на които се радват и гърците, но Славянският комитет и Съюзът на македонските дружества нямат отношение

51 Например, ЦДА, ф. 141, оп. 11, а.е. 143 и 144.

към последните.

Следва ново обвинение в тенденциозност, понеже съм писал, че славяноезичните бежанци в България „за разлика от Р Македония и други източноевропейски страни ... никога не са били организирани в собствени асоциации, представляващи колективни политически искания”. Като контрапример той дава учредената през 1952 г. секция на организацията „Илинден”, както и факта, че подобни асоциации в „БЮРМ” и в другите източноевропейски страни възникват едва от 1989 г. насетне. Приемам, че тук е трябвало да бъде по-ясен: вече самото споменаване на „Република Македония” в моя текст посочва, че става дума за ситуацията след падането на комунистическите режими в Източна Европа и в частност на югославския. Всъщност по въпроса за възникването и развитието на политическия активизъм на „децата бегалци” съм чел изследвания, със сигурност непознати на проф. Даскалов⁵². Но думата „никога” и говоренето за 80-те години в предишното ми изречение действително могат да подведат читателя. Иначе, съществуването на секция на „Илинден” в България през 50-те години е споменато в по-пространната ми разработка за НЕКСУС-проекта. Оставям настрана обстоятелството, че въпросната секция комай не е имала почти никаква активност.

Тук Георги Даскалов хвърля поредното обвинение:

52 Keith Brown, *Macedonia's Child-Grandfathers: The Transnational Politics of Memory, Exile and Return, 1948-1998*, Donald W. Treadgold Papers Series, No. 38, Seattle: University of Washington, 2003.

че изкривявам факти от източниците. Той се спира на пасажа, в който съм написал, че само между 1958 и 1960 г. българските власти приели от Полша около 2300 души, в болшинството си македонци. Тази „цифра“ не била вярна, била многократно преувеличена. Но ето какво пише самият Георги Даскалов в една от монографиите си: *„В продължение на близо три години, от началото на 1958 г. докъм началото на октомври 1960 г., отдел „ВПМВ“ дава разрешение да се преселят в България от други страни и най-вече от Полша на 700 семейства с около 2300 души. Болшинството са наши сънародници“*⁵³. Да не би само аз да забелязвам приликата между съответните моменти в моя текст и в този на проф. Даскалов? Всъщност и в двата случая се цитира докладна записка на зав. отдел „ВПМВ“ на ЦК Димо Дичев, който твърди именно, че между 1958 и октомври 1960 г. отделът е разрешил на 2300 лица, в болшинството си македонци, да се преселят в България⁵⁴. На всичкото отгоре, две изречения по-нататък на същата страница в монографията си, Георги Даскалов отбелязва: *„Цифрите показват, че годишно са приемани около 230 семейства“*. Т.е. той потвърждава, че между 1958 и 1960 г. са приети около 700 семейства - респективно около 2300 души, които били в мнозинството си „наши сънародници“.

Не разбирам тогава на какво основание Георги Даскалов ме обвинява в „изкривяване на фактите“ – след като е написал същото? Ако е смятал, че числото

53 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 162.

54 ЦДА, ф. 1, оп. 6, а.е. 4291, л. 24.

е преувеличено, трябваше да е дал и съответното обяснение за несъответствието. Значи, ако аз цитирам без нужната дистанция архивен документ, това е изкривяване на фактите, но ако го прави проф. Даскалов – това са „обективните исторически факти“⁵⁵?...

В следващия момент той пак дава пример на буквалистично използване на документи, като възпроизвежда оценката на „нашето“ посолство във Варшава, че почти всички 3800 македонци искали да се преселят в България. В същия източник обаче се посочва, че емигрантите имали еднакви симпатии и към България, и към НРМ – факт, елегантно премълчан от проф. Даскалов в „рецензията“ му⁵⁶. Както се вижда от антропологическата работа на Миладина Монова,

55 В бележка под линия в своята „рецензия“ той споменава само, че *„Първите преселвания на наши сънародници от Полша в България са от 1957 г. През 1961-1962 г. пристигат още 150 семейства с около 500 души. Към началото на 60-те години общият брой на емигрантите-„македонци“ в Полша е 3500“*. Това обаче нищо не означава, тъй като по никакъв начин не противоречи на горното. В следваща бележка под линия обявява, че твърдението ми за приемане на братя, сестри, братовчеди на установени у нас лица, за разлика от дотогавашната практика да бъдат събирани само разделени семейства, е „абсолютизирано“. Имало и много примери, които го опровергавали. Сигурно е така, но в случая се касаеше именно за прецедента (вж. ЦДА, ф. 1, оп. 33, а.е. 729 от 1961 г. – става дума за преселвания от Полша предимно на македонци). Мои интервюта, проведени с егейци в Шумен през 2003 г. (вж. НЕКСУС материала), потвърдиха случаи на преселване, несъвпадащи с политиката на събиране на съпрузи и на родители с малолетни деца.

56 ЦДА, ф. 141, оп. 7, а.е. 92, л. 3 (от 1963 г.). Посочва се, че същите емигранти *„са с определено национално македонско съзнание – считат себе си за македонци, за македонски народ с македонски език“*. Обичали България като „братска страна“.

цитирана по-горе, егейците имат ясни спомени, че част от тях искали да отидат в България, част – в Югославска Македония. Абсурдно е да се внушава, като Георги Даскалов, че всички или „почти всички“ искали да се преселят (само) в България.

Поредният залп на проф. Даскалов: *„Маринов пише, че [...] българското правителство „признава работния стаж на гръцките политемигранти в чужбина“: като учудващо допълва: „Тази стъпка касае предимно македонци, които са се преселили или ще се преселят в нашата страна“.* Така съм бил допуснал две неточности: ставало дума за решение на Политбюро на ЦК на БКП, а не на правителството, което не засягало придобит трудов стаж изобщо в чужбина, а в „социалистическите страни“. Прочитът на проф. Даскалов на моя текст е толкова манипулативен, че за пореден път се чудя откъде да започна. Първо на първо, не съм аз този, който „учудващо допълвал“, че тази стъпка касаела предимно македонци. Нали проф. Даскалов е чел въпросното решение? Тогава би трябвало да е прочел и втория му лист, на който се казва дословно: *„Този въпрос засяга значителен брой гръцки политемигранти, предимно македонци, които са се преселили или ще се преселят в нашата страна от другите социалистически страни“*⁵⁷. В моя текст кавичките неслучайно идват от думата „предимно“ насетне, така че да стане ясно за всеки, че това е цитат от документ. Освен това, изрично е споменато, че този откъс представлява част от решението. Премествайки кавичките напред и

57 ЦДА, ф. 16, оп. 6, а.е. 4406, л. 2.

започвайки изречението с „тази стъпка“, и същевременно премълчавайки, че има такъв пасаж в документа, проф. Даскалов заблуждава читателите, че си измислям и добавям несъществуващи твърдения. Второ, в цитата изрично се казва, че става дума за политемигранти от социалистическите страни, а аз ще си отбележа, че последните, според Георги Даскалов, не са „чужбина“. Имайки предвид, че изразът „социалистически страни“ фигурира в рамките на същото мое изречение, преди това съм употребил „чужбина“ – да – за да не се повтаря изразът „социалистически страни“ в едно и също изречение за едно и също обстоятелство. Трето, наистина в случая се касае за документ на Политбюро, не на правителството, но с него Политбюро натоварва ЦС на Профсъюзите и Министерство на финансите да внесат съответно предложение в Министерски съвет за *решение* по въпроса. Т.е., в крайна сметка, правителството е това, което признава трудовия стаж на политемигрантите, макар, както е обичайно в онзи политически контекст, височайшата санкция да идва от Политбюро, което „не възразява“ да се признае същият стаж.

Георги Даскалов обаче продължава да настоява: тезата, че тази привилегия касаела предимно македонци, била мое „твърдение“ и тя противоречала на статистиките за етническия произход на политемигрантите в България през 1952 г. (девет години преди въпросното решение, което е от 1961 г.!), както и през 1963 г. Твърдението обаче, както показах, не е мое и аз никъде не съм твърдял, че България в който и да било момент поела повече

политемигранти македонци, отколкото гърци. Напротив, в пълната версия на изследването за проекта НЕКСУС съм цитирал данните на ЦСУ от 1963 г. относно гръцките политемигранти⁵⁸, от които добросевижда съотношението между гърци и македонци (плюс „славяномакедонци“). Даскалов допълва, че още през 1954 г. с решение на Министерския съвет се признал трудовият стаж на политемигрантите от „капиталистическите страни“. В интерес на толкова почитаната от проф. Даскалов „пълнота“ на изложението, трябва да се добави, че в същия момент се признава и трудовият им стаж в СССР. Как пък в единия случай стажът се признава от правителството, а в другия – не, оставям проф. Даскалов да обясни.

Спекулацията с моя текст става направо невероятна в следващия момент: *„Маринов коментира някакво „специално решение“ на Секретариата на ЦК на БКП, което остава анонимно. Не е посочен номера му и датата на приемане, което дава основание да се счита, че не го познава директно.“* В бележка под линия Георги Даскалов е „открил“ решението: *„По всяка вероятност става дума за решението на Секретариата на ЦК на БКП от 24 юни 1969 г. (ЦДА, ф. 141б, оп. 8, а.е. 17, л. 18.)“*. Да, точно за това решение ставаше дума. Само дето в бележка под линия 31, намираща се на стр. 369 от сборника *Подвижните Балкани*, съм цитирал абсолютно същата архивна единица: ЦДА, ф. 141, оп. 8, а.е. 17. Дали, заслепен от полемична страст,

58 Вж. ЦДА, ф. 16, оп. 33, а.е. 1387.

проф. Даскалов не е видял тази препратка? Ако пък ме обвинява, че не познавам решението „директно“, не виждам самият Георги Даскалов да го е цитирал по фондовете на Секретариата: той също го ползва през архива на Славянския комитет. Тъй като съдържанието на документа е неудобно за него, той ме упреква, че съм го използвал селективно: *„Цитирайки отделни думи от него заявява, че Славянският комитет е бил натоварен с „възвръщането на българското национално съзнание на децата“ на „славяноезичните“ емигранти“*. Но на цитираните от мен л. 68-69 става дума точно за това: с решение от 24 юни 1969 г. Секретариатът на ЦК на БКП задължава Славянския комитет да работи със студентите, приети по негово предложение, *„с оглед да се възвърне тяхното българско национално съзнание“*. Уточнява се, че става дума за *„деца на македонски българи от егейската емиграция“*.

Впоследствие той отбелязва, че според мен има директиви и за децата на политемигранти, установили се в други комунистически страни, които получават възможност да следват в България или са канени на почивка. Същевременно той не коментира по същество отчета за работата на Славянския комитет през 1970 г., цитиран от мен през архива на БАН (ф. 88, оп. 3, а.е. 58). Вместо това ме упреква, че съм говорил за *„побългаряване“* на децата, че не съм интерпретирал посочените от мен мерки *„на фона на настъпателната пропаганда на Белград и Скопие“*, и разбира се, заявява, че всичко това ме тласнало *„в услуга на македонизма“*.

За проф. Даскалов изследователят трябва да има ясен национален ангажимент: или с нас, или против нас. Едновременно с това, проф. Даскалов предполага, че *„посоченото решение на Секретариата е взето след получените молби от гръцките партийни ръководства в Полша, Румъния, Унгария и Ташкент, които, преодолявайки негативното си отношение към пробългарските тежнени на „македонцит“, настояват да бъде засилено националното възпитание на обучаващите се у нас младежи-емигранти“*. Каквито и да са били в съответния момент проблемите на ГКП с югославската „пропаганда“ сред политемигрантите, не виждам основания да се смята, че гръцкото партийно ръководство възприело линия на *„засилено национално възпитание“* на егейските младежи като българи. Напротив, в своя монография, самият Георги Даскалов дава примери за критичната нагласа на гръцки ръководители към *„побългаряването“* на славяноезичните политемигранти⁵⁹.

Поредното му обвинение е, че съм *„манипулирал източниците“* – но, честна дума, не разбирам на какво основание. Става въпрос за момент, в който казвам, че през 1961-1962 г. имало сблъсъци между егейци и гърци, поради привилегироване на първите при даване на разрешение за заселване в България. Думата *„сблъсъци“*, както вече отбелязах по-горе, е сигурно силна. Значи, не били сблъсъци, най ми било: *„Чувства се известна ревност и търкания, които не са взели остра форма, но имаше моменти, когато се изостряха, и то главно при*

59 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 206-207.

изселването на македонците в България и недопускането на гърците в това изселване". Не съм си представял въоръжен конфликт, но документът, цитиран от Георги Даскалов, е сам по себе си доволно неясен. Така или иначе, той само потвърждава факта, че през 1961-1962 г. е имало привилегировано допускане на македонци, политически емигранти от Гърция, в България - *quod erat demonstrandum*.

Не разбирам и защо проф. Даскалов се чувства обиден от забележката ми под линия, че оценява в свое произведение стремежа на гърците да се преселят у нас като *„ревностно егоистична тенденция*". Та нали това са негови собствени думи? Според Георги Даскалов, твърдението ми, че за гърците идването в България било *„първа стъпка*" за връщане в Гърция, е *„несериозно*". Пак според него, *„желанието на гърците да се заселят в България е мотивирано главно от стремежа им да се възползват от най-добрите условия на живот, които БКП им осигурява, поради най-тесните си връзки с ГКП*". Не виждам обаче някъде в своите трудове да е доказал, че политемигрантите от Гърция страдали от условията на живот в Полша, Чехословакия и Унгария, та затова решили да дойдат в България. Проф. Даскалов дори обвинява *„нашите сънародници*" политемигранти, че с *„претенциите*" си по отношение на жизнените условия в България допринесли за сдържаността на българското партийно-държавно ръководство що се отнася до техния прием: *„В продължение на повече от две десетилетия в съответните приемни страни са обградени с грижи,*

внимание и привилегии. С идването си в България те не искаха да променят своя жизнен стандарт. Част от тях не се подчиняваха на разпределението им по местожителство, проявяваха претенции без да се съобразяват с възможностите и с условията, при които живеят останалите български граждани⁶⁰. Да не би да вярва, че емигриралите македонци били обградени в Полша и пр. с „грижи, внимание и привилегии“ и се радвали на висок жизнен стандарт, а гърците – не – и затова решили да напуснат Вроцлав, Бърно и Будапеща?

В писмата си до партийното ръководство в София политемигрантите-гърци – както и огромна част от (славяно-) македонците/българите – живеещи в други „социалистически страни“, наистина се оплакват: от *климата*. Това важи по-специално за Полша, но също и за Чехословакия. Що се отнася до тезата ми, че за гърците преселването в България било първа стъпка към завръщане в „родината“, нещата са по-сложни от това, което си представя проф. Даскалов. Като човек, живял достатъчно през комунистическата епоха, той е наясно, че държавна граница по онова време не се пресича лесно, а като историк познава и сложността на въпроса за репатрирането на гръцките политемигранти. Но в своята всекидневна логика хората не действат непременно с ясно съзнание за политическите обстоятелства и международния контекст. Тъкмо затова е полезно да се прочетат антропологическите изследвания

60 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 206.

на същите бежанци. От работите на Миладина Монова се вижда, че и индивиди с македонско самосъзнание отиват в Югославска Македония, защото там им е „по-близо“ до родните места – те се стремят да се заселят възможно най-близо до гръцката граница. Същите дават обяснения като: *„Не ни беше далеку од дома, сакавне да се приближиме, да си одиме долу“*; някои се надявали, че ще могат да си отидат вкъщи през границата пеша⁶¹. Очевидно приближаването до Гърция – в Югославия или в България – се е вписвало, както при славяноезичните политемигранти, така и при гърците, в един проект за завръщане, колкото и наивен да изглежда той сега⁶².

След всички по-горни „критики“, „рецензията“ на проф. Даскалов завършва с една дълга и напоителна тирада, в която атакува липсата ми на патриотизъм: *„Настроен негативно към тогавашното българско ръководство, заради преодоляваната от него погрешна политика по македонския въпрос, Маринов прокарва в публикацията си антибългаризма“*. Той ме обвинява, че не съм смятал егейците за българи, че не приемам техния език за диалект на българския и че оценявам политиката на София към „нашите сънародници-емигранти“ като

61 Monova, *Parcours d'exil, récits de non-retour...*, p. 229-232. Катерина Цеку потвърждава желанието на гръцките политемигранти да се настанят по-близо до родните си места: Тоёкоу, цит. съч., стр. 132.

62 Същият включва определено матримониално поведение (ендогамия), отказ от постоянно жилищно настаняване в съответната страна и др.: срв. Monova, пак там, стр. 246-256; Същата, *„De la logique de retour à la logique d'établissement : le cas des réfugiés de la Guerre civile grecque en République de Macédoine“*, *Etudes Balkaniques : Cahiers Pierre Belon*, n° 9, Paris.

националистична. Проф. Даскалов е особено подражен от факта, че съм определил Съюза на македонските културно-просветни дружества и Славянския комитет като „казионни“, и твърди, че съм „хулел“ емигранти с българско самосъзнание като покойния ст.н.с. I ст. д.ф.н. Благой Шклифов. В действителност, единственото нещо, което съм казал за Благой Шклифов и за другите публично известни политемигранти с българска идентичност е, че се ангажират *„от позициите на българския национализъм в историко-лингвистичните спорове с бивша Югославска Македония“*⁶³. Както може всеки да се увери, формулировката ми е достатъчно неутрална – за никакво „хулене“ не става дума. Проф. Даскалов роптае срещу моето определяне на една или друга политика или позиция като „националистическа“, но в днешния социално-научен език, поне извън България, думата „национализъм“ не е прокоба, а съвсем неутрален термин. По същия начин в своите публикации пиша и за македонски, и за гръцки национализъм. Така стои въпросът и за думата „комунизъм“/„комунистически“, която преподавателят от Историческия факултет на СУ счита за „емоционално натоварена“. Самият той националист, Георги Даскалов изглежда все още възприема понятието „национализъм“ в смислов режим на заклеяване – както в партийния дървен език до 1989 г., с който е свикнал и който си има свои собствени благовидни самоопределения („патриотизъм“, „родолюбие“, „любов към майка България“). Неслучайно точно тази реторика

63 Маринов, пак там, стр. 362.

откриваме в произведенията на проф. Даскалов: „*трансмисия за духовна и физическа връзка с майка България*“, любовта към която при егейците била „*лелеяна още в детските им мечти*“⁶⁴. Изключително научен език...

Георги Даскалов продължава манипулацията си, заявявайки че съм таксувал Любка Рондова „*само като някаква „певица*““, и изглежда смята, че съм тежко обидил Христофор Тзавелла, определяйки го като етнограф. Но направо невероятните му преувеличения по мой адрес стигат до трагикомичен пароксизъм с твърдението му, че „*обективно*“ (!) съм заемал „*страната на онези тъмни гръцки сили, чиято роля за смъртта на Б. Шклифов по време на теренни проучвания в Гърция остана неизяснена*“. Досега съпричастност в убийство не ми беше приписвана! Но, както се казва, няма негативна реклама. А по въпроса за тези „*тъмни гръцки сили*“ да вземе да попита гръцките приятели на „*Македонския научен институт*“, в който работи. Нали поддържат връзка с гръцките националистически учени от Солун: публикуват в *Македонски преглед* работи на Спиридон Сфетас, който пък в собствените си трудове преповтаря тезите на МНИ... Въобще интересно е това сътрудничество на български националисти с учени от държавата, която най-ефикасно прочисти своя дял от Македония от българи.

В следващия момент проф. Даскалов вече съвсем се е оплел в многобройните си и многопосочни обвинения:

64 Даскалов, *Българите в Егейска Македония...*, стр. 296.

бил съм се изживявал като „извънбългарски наблюдател“, „международен ментор“, но сам съм компрометирал тази поза, понеже не съм цитирал Георги Даскалов за въведен от него в обращение документ. Дава за пример бележка под линия 26 в моята статия, където обаче той е цитиран... Разбира ли някой нещо?

Георги Даскалов не коментира нищо по същество относно писмата на политемигранти, цитирани във втората част на моя текст. Трябвало да взема предвид „историческата им участ от Възраждането“ насетне и т.н. и т.н., за да си обясня защо авторите на тези писма се считат за македонци. Това всъщност доста ми напомня на дежурните „обяснения“ на македонските историци: трябвало да се вземе предвид това или онова, за да се разбере защо Гоце Делчев или Мисирков се писали българи. Съгласен съм, че политиките на ЮКП и ГКП са от изключителна важност за изграждането на македонска идентичност при егейците, но – отново – историята на Македония „от Възраждането“ до ЮКП, или „от Ной до АВНОЙ“, не е била и не можеше да бъде предмет на кратката статия, публикувана в сборника *Подвижните Балкани*. По въпроса за политиката на югославските и гръцките комунисти по Македонския въпрос съм посветил десетки страници в моята дисертация⁶⁵. Съвсем голословно Георги Даскалов внушава наличието на „българско начало“ (?) в авторите на писмата, които иначе се самоидентифицирали „от различни житейски

⁶⁵ Също достъпна на интернет, но без пълните бележки под линия: <http://www.sendspace.com/file/m2afbe>.

съображения като „македонци“¹⁰⁰. По аналогичен начин колегите на проф. Даскалов от Скопие биха обяснили наличието на българско самоопределение в един или друг контекст – включително сред егейците.

Както се вижда, малка част от критиките на проф. Даскалов, отправени към моята статия, са действително приемливи. В определени случаи това са уточнения и допълнения, които трудно могат да намерят място в сравнително кратък текст. Част от собствените му бележки съдържат грешки, а друга част са откровени манипулации. Както е повече от ясно обаче, основното раздражение на Георги Даскалов от моята статия е предизвикано не от една или друга (поне според него) фактологична неточност, а от обстоятелството, че аз не определям славяноезичните гръцки политемигранти като българи.

Това не би било и коректно: повечето от тях, включително от тези, които желаят да се преселят в България, се декларират като македонци, в някои случаи и като „славяномакедонци“ (гръцки термин, използван от ГКП). Нещо повече, някои от тези бежанци, „лелеещи“ още в детските си мечти любовта към майка България, веднъж попаднали в нея, искат да се преселят в Югославия. Георги Даскалов не обелва дума по въпроса, но подобни случаи са цитирани в двата варианта на моята работа за проекта НЕКСУС, а могат да се добавят и още. Вместо това, той разтяга дежурните позовавания на „Възраждането“ и на положението през XIX и началото на XX в. Добре разбирам, че няма

смисъл на ангажиран национален историк като проф. Даскалов да се обяснява, че националната идентичност не е физическа характеристика, която с ДНК се предава от родители на деца и от поколение на поколение, или „културна“ принадлежност, която остава непроменена във времето. Няма и да го правя.

Но си заслужава в тази връзка да се постави следният въпрос: след цялата „педантичност“, с която Георги Даскалов е чел и „критикувал“ моята статия, що за интерпретация ни предлага той? Колко достоверна е неговата собствена реконструкция на историята на егейските бежанци? Всъщност за неговите произведения може да се каже точно това, което и за творбите на академични историци от Скопие като Иван Катарджиев или Блаже Ристовски: те съдържат множество фактологически издържани сведения – но цялостно погледнато, са проникнати от крайна тенденциозност. При Георги Даскалов – по-специално в монографията му, изцяло посветена на егейските бежанци от Гръцката гражданска война (*Между реваншизма на Атина...*), – тази тенденциозност е на две нива.

Първо, внушението за „лелеяното“ българско „начало“ на егейските политемигранти. В един наивистично-романтичен стил те са представени като зловещи родолюбиви българи, изоставени от „нихилистичната“ София, и попаднали в „паяжината“ („мрежата“ и други подобни метафори) на „македонизма на Белград“ или пък на „национализма“ на гръцкото партийно ръководство. Обилно са цитирани писмата на

политемигрантите с българско съзнание, но над другите се е настанило плътно информационно затъмнение. В книгата са публикувани дори снимки на македонски националисти – като фолклористката от Скопие Александра Попвасилева – , внушаващи, че това са „наши сънародници“. Междувременно някои от тези „наши сънародници“ се и обадиха, за да отхвърлят внушенията на специалиста по „българите в Егейска Македония“, но пък той си остава невъзмутим⁶⁶.

Второ, тенденциозна е и тезата на Георги Даскалов за „нихилизма на София“, фигурираща и в самото заглавие на монографията. Цитирани и от самия него партийни решения като това на Политбюро от 20 октомври 1960 г., плюс доклади на посолства, на Славянския комитет, на СМКПД, показват, че поне от 60-те години насетне (а в някои случаи и по-рано) тази политика е всичко друго,

⁶⁶ Вж. Даскалов, „Предизвикани размисли за просветното дело и езика на беломорските българи“. В книгата си *Българи-те в Егейска Македония* Георги Даскалов представя в регистъра на „нашите сънародници“ дори македонската националистическа организация в Гърция *Виножито*, както и отец Никодимос Царкняс – който ежегодно води заупокойните молебени над гроба на Яне Сандански, организирани от ОМО „Илинден“ (-ПИРИН). Прави впечатление и следното: относителната самотност на начинанието на Георги Даскалов по темата за „българите“-бежанци от Гръцката гражданска война е в рязък контраст с големия брой исторически, публицистични и литературни произведения на последните, които изразяват недвусмислено македонско самосъзнание. Да посочим само следните автори: Тодор Христов Симовски, Никифор Робовски, Петре Наковски, Гьорги Доневски, Ристо Кирязовски, Стоян Киселиновски, Андрю Росос, Фана Мартинова-Буцкова, Мария Воденска, Иван Доровски, Ташко Мамуровски, Георги Аяновски, Лазар Минков, Александра Попвасилева, Кузман Георгиевски, Ташко Георгиевски, Паскал Гилевски, Сократ Лафазановски.

но не и „нихилистична“. Неслучайно в „рецензията“ си Георги Даскалов говори за „преодоляването на погрешната политика на БКП по македонския въпрос през 60-те години“, а в книгата му са употребени изрази като „поврат“, „ново отношение“, „завой“⁶⁷. Далеч от всякакви претенции за „постмодернизъм“, „модерно мислене“ и пр., моята статия си поставяше съвсем скромна цел: да се проследи, в най-общи линии, тази промяна във времето на партийно-държавната политика към егейските емигранти, както и как те реагират на нея. Толкова.

Съвсем друг е въпросът за резултатите от тази политика. Показвайки, че в крайна сметка малко „наши сънародници“ пристигат в България, Георги Даскалов заявява: „Ето защо направеният с апломб основен извод от Маринов, че примерът с „егейците“ показвал „все по-ясно националистически характер“ на българския режим от 60-те години нататък е голословен и преднамерено политизиран“. Според него, „оставяйки инициативата на Белград и Скопие“, българското ръководство абдикирало от своята „национална отговорност“. Положението обаче е, разбира се, по-сложно. Пак самият Георги Даскалов показва в книгата си, че проблемът за преселването на бежанците в България се вписва в сложен междудържавен (България-Гърция-СССР-Югославия) и междупартиен (БКП-ГКП) контекст. Също така посочва „ограничените възможности“ на страната що се отнася до жилищното устройване – чисто битовите трудности, свързани с

67 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 150, 163.

настаняването на политемигрантите⁶⁸. Несъмнено трябва да се вземе предвид, че славяноезичните сред тях са вече до голяма степен формирани като македонци: за тях България няма непременно символно предимство пред Югославия, която в пропагандата си се позовава на съществуването на македонска република в нея. Т.е. далеч не всичко зависи от степента на решителност на София.

Към всичко това трябва да се добави и фактът, че – в крайна сметка – егейските бежанци си остават една маргинална общност. И то за съжаление маргинализирана навсякъде: и в Гърция, и в Югославска Македония (поне до обявяването на нейната независимост), и в България, да не говорим за другите източноевропейски приемни страни. Абсурдно е да се внушава – по начина на проф. Даскалов – че българската политика в сферата на Македонския въпрос била „национално-нихилистична“ от 60-те години насетне (а в редица отношения и през 50-те). Съществуват важни изследвания, които разкриват национализма на българския комунистически режим както по Македонския въпрос⁶⁹, така и в политиката към религиозните и етнически малцинства, и пр. Но комунистическият режим действа по специфична териториална логика, впрочем характерна въобще за класическата нация-държава. Доколкото се опитва на първо място да укрепи „държавността“

68 Даскалов, *Между реваншизма на Атина...*, стр. 205-206.

69 Като отдавна публикуваната книга на Щефан Трьобст: Stefan Troebst, *Die bulgarisch-jugoslawische Kontroverse um Makedonien 1967-1982*, München: Oldenbourg, 1983.

и „неприкосновеността“ на границите, той е зает в много по-голяма степен с „патриотичното възпитание“ на стотиците хиляди души, живеещи в Пиринския край, отколкото със съдбата на десет пъти по-малкото емигранти от Гърция, настанени далеч от България – в Згожелец, Легница, Бърно или Тулгеш.

В този смисъл, преразглеждайки днес студията, която писах преди около седем години, бих смекчил някои заключения относно „съревнованието“ на София с Белград/Скопие за привличане на емигрантите. В интерес на истината обаче, в студията ми се предупреждава изрично, че *„важността на българската пропагандистка „борба“ за националната лоялност на егейците не бива да се надценява“*. Посочвам, че в мнозинството случаи, за които свидетелстват архивите, желанието на установили се в България бежанци да привлекат братя, сестри, братовчеди, лели, чичовци и пълнолетни деца получават категоричен отказ. Отбелязвам ясно, че *„през 50-те години декларациите за български произход като мотив за избирането на България се отхвърлят с аргумента, че не отговарят на ограниченията относно събирането на семействата. Родители в напреднала възраст и със сериозна болест не успяват да се „съберат“ с децата си, тъй като същите са вече пълнолетни. От друга страна, поради бюрократични причини понякога един от съпрузите получава достъп до България, докато молбата на другия е отхвърлена“*⁷⁰. Т.е. внушавайки, че според мен, *„софийското ръководство е целяло с цената*

70 Маринов, пак там, стр. 365-366.

на всичко да ги побългари" и „засмуче“, Георги Даскалов е карикатурирал сериозно тезата ми. Цялостният му тон би могъл да се окачестви като мракобеснически, ако не беше толкова пресилен, че изглежда направо комично-водевилен. На фона на поразително дребнави забележки и на други, абсолютно неадекватни, съм диагностициран в „интелектуална кома“ и какво ли не още.

На всичкото отгоре, поантата на „рецензията“ на проф. Даскалов, преподавател по Съвременна балканска история, показва до каква степен не е в час с основни моменти от сръбската политика по иначе най-изявената му специалност – Македонския въпрос. Стоян Новакович не е развивал идеята, че *„славяните в Македония са една „аморфна маса“, която ще се оформи национално съобразно условията“*. По въпроса се цитира справочник на Милен Куманов, който все пак не е авторитет по въпроса. В действителност, Новакович се опитва да насочи локалната македонската идентичност, която той забелязва сред славяните в Македония, срещу българската, концептуализирайки т.нар. „македонизъм“⁷¹. Тезата за аморфната маса е на Йован Цвиич: т.е. тя не е отстоявана „и от“ него, а е формулирана от него. Всъщност двете тези по смисъл си

71 Многократно експлоатираните от българската полемична литература, но явно неясни за проф. Даскалов, сведения за „македонистката“ дейност на сръбския политик, дипломат и историк Стоян Новакович всъщност са за пръв път публикувани от македонски историк, живеещ в Белград: Климент Цамбазовски, *Културно-општествените врски на Македонците со Србија во текот на XIX век*, Скопје: ИНИ, 1960.

противоречат: Новакович констатира при македонските славяни българско национално самосъзнание, но и македонски партикуларизъм, докато според Цвиич те нямат идентичност. Но това така или иначе няма значение за българските полемисти като проф. Даскалов: важното е като мантри да се повтарят едни и същи клишета.

За лош късмет, трудно ще мина за „доморасъл последовател на Стоян Новакович и Йован Цвиич“, противно на оценката на Георги Даскалов: от една страна, вече съм критикувал тезата за „аморфната маса“⁷², а от друга – не съм и съвсем „доморасъл“. От определена гледна точка, интерпретацията на идентичността на егейците, предложена от самия Георги Даскалов, може да мине за индиректно потвърждение на теорията на Цвиич. Ако „пропагандата“ на Белград/Скопие е била достатъчна, за да ги направи македонци и то в други географски контексти – в Гърция, Румъния, Чехословакия, Полша и т.н., не в Югославия (!) –, значи Цвиич е трижди по-прав. Аз самият, в моята работа, се опитах да видя егейците не като играчки в ръцете на различни „попълзновения“ и „пропаганди“ – *„между реваншизма на Атина, македонизма на Белград и nihilизма на София“* – а като индивиди, които правят избор. Които са можели да решават съдбата си, разбира се, в полето на действие, което им е било оставено.

72 Tchavdar Marinov, "‘We, the Macedonians’: The Paths of Macedonian Supra-Nationalism (1878-1912)" in: Diana Mishkova (ed.), *We, the People. Politics of National Peculiarity in Southeastern Europe*, Budapest: CEU Press, 2009, p. 110.

ЧАВДАР МАРИНОВ,
бивш хоноруван асистент
във Философския факултет на СУ
и настоящ член на *Ecole Française d'Athènes*